

О смерті благи... [5, с.398].

«Активне проникнення автобіографічного елемента в структуру ліричних творів Шевченка періоду заслання стало чи не головним фактором, завдяки якому поет все більше віддає перевагу психологічній рефлексії, внутрішньому монологу іноді у формі розмови з самим собою – те, що є типовим для жанру медитативно-рефлексивної лірики. І в творенні малих поетичних форм рефлексивної лірики Шевченко досягає вершин художньої майстерності, нових цікавих відкриттів поетичної форми» [3, с.86].

Отже, проблема конфлікту в поезіях періоду заслання мала особливий вияв: далеко від України говорило серце поета щиро, правдиво, за кожним рядком проступала ностальгія, яка постійно «підживлювалась» власними спогадами, роздумами. Автобіографічний елемент проступає так чи інакше у кожному творі, здебільшого наповнений внутрішнім конфліктом. І саме творчий період заслання відкрив нам по-особливому геніального Шевченка-творця, Шевченка-людину, Шевченка-християнина, який в своєму феномені іманентно відобразив трансцендентальні відчуття і прагнення рідного народу.

Список використаних джерел і літератури:

1. Івакін Ю. О. Поезія Шевченка періоду заслання / Ю. О. Івакін. – К. : Наукова думка, 1984. – 237 с.
2. Коцюбинська М. Етюди про поезику Шевченка / М. Коцюбинська. – К. : Радянський письменник, 1990. – 271 с.
3. Мовчанюк В. П. Медитативна лірика Т. Г. Шевченка / В. П. Мовчанюк. – К. : Наукова думка, 1993. – 146 с.
4. Черкашин О. Деякі питання історії невідьницької поезії Шевченка / О. Черкашин // Матеріали 19 наукової шевченківської конференції. – К. : Наукова думка, 1972. – С. 66–70.
5. Шевченко Т. Г. Кобзар. Повна ілюстрована збірка / Т. Г. Шевченко ; передм. І. Дзюби. – Харків, 2013. – 720 с.
6. Шевченко Т. Г. Дневник / Т. Г. Шевченко // Зібрання творів : у 10-ти т. – К., 1951. – Т. 5.

Summary

Alla Nikolayeva

Biographical Discourse in the World Outlook and Poetics of Taras Shevchenko (Some Conceptual Remarks in the Context of his Lyrics' Analysis)

Biographical discourse in the works of Taras Shevchenko, written in the period of exile has been analyzed in the article. It is proved that psychological reflections, inner monologue can be read in the form of the conversation of the poet with himself, that is typical for the genre of meditative-reflective lyrics. The nostalgia, contemplations about Ukraine "were fertilized" with the own reminiscences, thoughts. The image of the author arises almost in every work, it is filled with the inner conflict.

Key words: *autobiographic, Ukraine, poetry, conflict, associations.*

УДК 821.161.1-1.09«19» (045)

СВІТЛАНА ПІРОШЕНКО,

*кандидат філологічних наук, доцент
(м.Хмельницький)*

Експресія моральних метаморфоз у новелістиці Франца Кафки та Миколи Хвильового: компаративний аналіз

У статті досліджено визначальні домінанти експресіоністичного світобачення в літературному вимірі ХХ століття, зосереджено увагу на близькості імпресіоністичної поезики та мовних засобах мистецької спадщини українського і австрійського письменників. Змога продуктивного різноаспектного компаративного дослідження подається з точки зору художньо-стильових особливостей новел М.Хвильового та Ф.Кафки.

Наведено паралелі та аналогії між творами авторів, представлено власну спорідненість поезики та стилю новел через їх експресіоністичне світобачення. Встановлено, що у прозі обох авторів найвиразно втілені загальні принципи експресіоністичної поезики, саме спільність новел на загальному ідейно-тематичному, генетичному та типологічному рівнях. Твори письменників розглядаються як певний код людських відносин, як своєрідна модель життя.

На конкретних прикладах продемонстровано моральні метаморфози, які письменники втілюють у відповідні аналогії-символи у творчості. Символічно на типологічному рівні

виявляється як подібність тематики та ідейного навантаження, художніх засобів аналізованих новел.

Ключові слова: компаративний аналіз, експресіоністичне світобачення, моральні метаморфози, аналогії-символи, художньо-стильові відображення, наскрізний мотив.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Найхарактернішими ознаками духовної культури і мистецтва ХХст. є мозаїчність, наявність різноманітних течій і концепцій. Як своєрідне відбиття духовної кризи суспільства, суперечливості масової та індивідуальної свідомості виникає художньо-естетична система – модернізм, яка об'єднує багато відносно самостійних ідейно-художніх напрямків різних за соціальним масштабом і культурно-історичним значенням.

Переорієнтація, яка відбулася в світоглядних інтересах людини ХХ ст., вплив новітніх філософських концепцій світу та людини на розвиток суспільства, в свою чергу зумовили і зміну пріоритетів у визначеності її мистецьких орієнтирів. Художні процеси в літературах початку ХХ ст. характеризуються подальшим розвитком засад модернізму як явища [2].

У 20-ті роки експресіоністична модель світу розглядалась як найбільш прийнятна в осмисленні проблем тогочасного суспільства, епохи в цілому, оскільки стала досить точним еквівалентом в зображенні дійсності. Вона включала в себе механізми, покликані для того, щоб адекватно виразити специфічний смисл часу та водночас складну гаму почуттів, відносин, загальною домінантою яких було відчуття самотності, відчуження у світі [4, с.15].

Дослідження імпресіоністичної поетики та особливості експресіоністичного світосприйняття, мовних засобів засвідчує близькість мистецької спадщини українського і австрійського письменників. В цьому контексті експресіоністична манера робить близькими творчість українського письменника Миколи Хвильового та австрійського – Франца Кафку. Представники різних літератур, поєднані однією художньо-стильовою манерою, здається, перебувають у живому контакті й ситуації діалогу.

Аналіз досліджень і публікацій... Зазначимо, що у літературознавстві, філософії, естетиці феномен експресіонізму у різних своїх аспектах осмислюється у численному колі досліджень. Визначаючи головні риси експресіонізму як творчого методу, є ґрунтовними дослідження Б.Сучкова, Л.Андреева, Д.Наливайко [2; 4].

Як цілком самостійне явище експресіонізм розглядається в літературній спадщині Франца Кафки, Густава Майринка, Лео Перуца, Альфреда Кубіна, Пауля Адлера, Л.Андреева, Є.Замятіна, К.Чапека. Експресіонізм як одну з течій модернізму в українській літературі вивчали Моклиця, Д.Наливайко, С.Павличко, Р.Мовчан, Л.Петренко [2; 3; 4].

Сучасне літературознавство виявляє активний інтерес до компаративістики, яка вивчає взаємозв'язки, взаємодію та взаємовпливи літератур різних країн світу. У цій площині компаративний аналіз творів українських та зарубіжних письменників відкриває цілісне бачення світового літературного процесу та своєрідність української літератури в ньому. Застосування компаративістичного підходу та символіку прививченні новел М.Хвильового та Ф.Кафки досліджували В.Набоков та Д.Затонський, О.Б.Воропаєва. А.І.Гурдуз в своїх дослідженнях порушувала проблеми про людське і людяне. Над розкриттям трагедії відчуження особистості працювала В.А.Затейщикова. Є.А.Касторова описувала трагічне безсилля людини перед абсурдністю оточуючої дійсності в даному літературному вимірі [1; 2; 4; 6].

Формулювання цілей статті... Метою запропонованої праці є дослідження визначальних домінант експресіоністичного світобачення в літературному вимірі, а саме аналіз особливостей художньо-стильових відображень моральних метаморфоз крізь призму новелістики Миколи Хвильового та Франца Кафки.

Виклад основного матеріалу... Глобальні проблеми ХХ століття (втрата ідеалів, самотність людини, деградація особистості та суспільства) залишили відбиток на світовідчутті митців і М.Хвильового та Ф.Кафки, адже, незалежно від дії обмежуючого фактору кордонів та відстаней, люди всього світу зазнають впливу основних тенденцій епохи.

Обидва митці порушують у своїх новелах проблеми, що не втратила ваги і в сучасну добу глобалізації: відчуженість людини, втрата суспільством моральних цінностей, поступове перетворення людини з високодуховної істоти на тварину. Такі моральні метаморфози український та австрійський письменники втілюють у певні символи, розуміння яких дає змогу на глибшому рівні усвідомити недоліки загальнолюдських відносин, адже символ покликаний яскраво, промовисто передати певне явище за допомогою конкретного образу. Адже ознакою модерністського твору є символізм [2].

Усвідомлення власної безпомічності, самотності, жертвовності перед суспільною катастрофою втілює у своїй творчості Франц Кафка. Занепад моральних цінностей, страждання породило в його творах шокуючі поєднання страху та безвихідності із зображенням сірої буденності.

Так само, в епоху модернізму в Україні болісно реагував на історичні події Микола Хвильовий, який «найбільш за все мріяв про розквіт «сонячної батьківщини», але його мріям не судилося здійснитися. «Чорний трибунал комуни» знищив високі ідеали, а без ідеалів Хвильовий не міг жити» [1, с. 7].

Схожі переживання українського та австрійського письменників реалізувались у відповідні аналогії-символи у творчості. Цим обумовлюється генетичний зв'язок творів письменників-новелістів, які постійно шукали духовну сутність світу й відчували відчуження від оточуючої реальності.

Моральні метаморфози у творчості українського письменника Миколи Хвильового відбуваються у декількох напрямках. Це узагальнена символіка рядових солдатів, муралів революції, пішаків системи, а також символіка власних назв.

Саме експресивність метаморфоз на рівні мікробразу, особливо переконливо виявляється в показі мотиву наскрізної тваринної сутності сірої маси пролетарів в новелі Миколи Хвильового «Я (Романтика)» [1, с. 7].

Зі сторінок твору постає жахлива реальність звірячої сутності «псів революції», котрі заради ідеї свідомо йдуть на репресії, переступають у злочинному екстазі моральні норми.

Власне і сам автор, як і його герой був невинним романтиком, і тому, коли романтичні поривання обернулись на сувору дійсність, письменник не міг інакше протестувати проти реальності, як покінчити життя самогубством. Експресіоністичні елементи новелістики Хвильового, дають змогу побачити проблеми фанатизму, самотності, дати оцінку діям тогочасного суспільства як антилюдській, вносять трагічний пафос, за допомогою цих елементів автор кричуще загострив увагу на проблемі відчуження особистості, пізнаючи безглуздість та безвихідь, розчинену в реальності.

Яскраво передають внутрішні людські метаморфози образи-тварини, зокрема Хвильовий, порівнює тогочасне суспільство із хижакими, «псами революції», «вовчою зграєю», котрі фанатично, заради ідеї свідомо йдуть на вбивства, переступають через норми моралі в злочинному екстазі.

Перетворення людини на безжальну тварину у творі «Я (Романтика)» є хижак, звір. На сторінках твору автор неодноразово вживає словосполучення «звірячий інстинкт», «хижа стихія», «тваринний екстаз», «зацькований вовк», «звіряча жорстокість», «вірний пес революції», «зграя голодних вовків». Поведінка та вчинки чорного трибуналу комуни відкривають хижку сутність революціонерів. В аналізованій новелі ми бачимо поступову деградацію особистості ліричного героя. На початку «м'ятежний син», що «зовсім замучив себе», перебуває в стані постійних вагань між необхідністю робити чорну брудну справу та проявами людяної частини його душі.

У новелі «Я(Романтика)» спостерігаємо певні метаморфози на фоні роздвоєння особистості. Безіменний чекіст вважає себе сильною особистістю, але ніяк непатологічним злочинцем: «І я, зовсім чужа людина, – бандит– за одною термінологією, інсургент–за другою, я просто і ясно дивлюсь на ці портрети, і в моїй душі нема і не буде гніву. І це зрозуміло: «Я – чекіст, але я і людина» [6, с.329].

Слова «чекіст–людина» виступають у контексті твору як антоніми. Між ним і цими тваринами в людському обличчі ще існує певна дистанція: «Я дивлюсь на канделябр, але мій погляд мимоволі скрадається туди, де сидить доктор Тагабат і вартовий. В їхніх руках пляшки з вином, вони його п'ють пожадливо-хижо. Я думаю: «так треба» [6, с.325].

Поступово відбувається роздвоєння душі головного героя: людяна частина покидає його, натомість тваринна сутність починає керувати поведінкою. Сміливий обривати життя сотням, главоверх опинився в розпачі, дізнавшись, що у групі засуджених на смерть людей знаходиться його мати: «...Я остовпів. Блідий, майже мертвий стояв я перед мовчазним натовпом черниць із розгубленими очима, як зацькований вовк...» [6, с.325].

Кульмінаційним моментом у моральних перетвореннях можна вважати розстріл матері. До останнього герой вагався у прийнятому ним рішенні, проте вірність чорній комуни та революції перевисили почуття та моральність: «Мати! кажу тобі: іди до мене! Я мушу вбити тебе. І ріже мій мозок невеселий голос. Я знову чую, як мати говорить, що я (її м'ятежний син) зовсім замучив себе. ...Що це? Невже знову галюцинація? Я відкидаю голову. Так це галюцинація: я давно вже стояв на порожньому узліссі напроти своєї матері й дивився на неї. Вона мовчала». «Але не зробив я й трьох кроків, як щось мене зупинило. Я здригнувся і побіг до трупа матері. Я став перед ним на коліна й пильно вдивлявся в обличчя. Але воно було мертве. По щоці, пам'ятаю, текла темним струменем кров. Тоді я звів цю безвихідну голову й пожадливо впився устами в білий лоб [6, с. 335]».

Ліричний герой зробив свій вибір на користь ілюзорним благам у невизначеному майбутньому, пожертвувавши життям власної матері, власноруч здійснивши вбивство. Як, бачимо, жахлива метаморфоза людини на тварину досягла апогею.

Проблема ж морально-етичних перетворень бентежить і австрійського письменника Франца Кафку. Адже він страждав від невлаштованої реалії, матеріальної залежності, нищого оточення, від неможливості отримати відповіді на важливі питання сенсу людського існування.

Новела «Перевтілення» по праву вважається знаковим твором модерністської літератури, де перед реципієнтом постає жахливий і абсурдний світ.

«Перевтілення» – це насамперед величезна метаморфоза, що підкреслює та зображує скрутне становище «зайвої людини» у світі. Одноманітність у спілкуванні та житті, сіра буденність призводить до внутрішньої деградації людини, перетворення її на комаху, що лише існує серед людей [3, с.24].

Але у творі вагомим значення набуває не тільки фізичне перетворення Грегора, а й реакція на його тілесні зміни родини. Тому у новелі простежується два рівні метаморфізму. Це відчуження: «людина у цьому світі – самотня комаху» (перетворення Грегора на багатоніжку) та тваринна сутність людини (перекриття найкращих людських якостей тваринними реакціями – страхом, злістю, жорстокістю) [3, с.24].

Відчуження простежується в образі комівояжера Грегора Замзи. Це «маленька людина», яка живе не своїм життям, реалізує не власні бажання, а лише сумлінно працює заради родини «Ах, господи, – подумав він, – який важкий фак обрав я собі! День у дорозі. Службові турботи багато важчі, ніж на місці в торговельному закладі, а ще до того на мені тяжать ці муки подорожей, клопоти з пересіданнями, нерегулярна погана їжа, завжди змінне, завжди мінливе товариство, яке ніколи не переходить у сердечні стосунки. Хай його чорти беруть усе це!» [5, с.341]. Людина не розуміє першочергової важливості свого духовного поступу, не усвідомлює, що робота «як необхідність» перетворює її на механізм, функцію, непомітну комаху.

На відміну від героя М.Хвильового, Грегор Замза, головний герой Кафки зазнає і внутрішніх, і фізичних змін, проте не деградує духовно. Опинившись у такій незвичайній подобі, герой починає більш чутливо сприймати світ, потребує більше розуміння та спілкування від родини, яка на жаль відштовхує його: «Грегор, причарований музикою, насмілювався підлізти трохи ближче і висунув голову аж до вітальні. Він майже не дивувався, що останнім часом так мало зважав на сім'ю, хоч раніше пишався своїм тактом» [5, с.230].

Внутрішніх метаморфоз зазнає уся родина Замзи в цілому. Зазнаючи духовних метаморфоз вони втрачають людяність, набувають таких якостей, як агресія, ненависть, злість, жорстокість [3, с.25].

Першою реакцією рідні на перетворення були стурбованість і співчуття. Приголомшені подіями, вони намагались розгледіти в страшній комасі Грегора і поставитись до нього з розумінням: «...навіть батькові, здавалось, нагадувала, що Грегор, незважаючи на свій теперішній жалюгідний і бридкий вигляд, все ж таки член родини і його не можна трактувати як ворога, а навпаки, закони родини вимагають проковтнути огиду й терпіти, тільки терпіти [5, с. 225]».

Проте дуже скоро, під гнітом розчарування і зневіри, вони почали забувати та черствіти в відношенні до Грегора, щозгодом привело до повної руйнації родини: «Любі тату й мамо, - почала сестра і стукнула рукою по столі, – далі так діла не буде. Якщо, може, ви цього не розумієте, то я розумію. Я не хочу називати цю потвору братом, а кажу лиш одне: треба якось здихатись її. Ми робили все, що могли: піклувались про неї, терпіли її. Думаю, що ніхто нам нічого не може закинути [5, с. 234]».

«Мені здається, що мертвий, – відповіла робітниця і на доказ своїх слів ще далі посунула Грегорове тіло мітлою. Пані Замза підвела руку, ніби хотіла стримати мітлу, проте не зробила цього. Ну слава тобі Господи! – сказав пан Замза і перехрестився. Всі три жінки й собі почали хреститися [5, с.235]».

Певні зміни, що набули у творі символічного значення, пов'язані безпосередньо і з кімнатою Грегора. Із затишної та комфортної. Вона перетворилась на порожню та занедбану. Добрі наміри сестри обернулись для Грегора не найкращим боком: «Сестра відразу зауважила, яку розвагу знайшов для себе Грегор, на стіні подекуди позалишалися клейкі сліди від його лапок, і тоді їй спало на думку забрати з кімнати меблі, насамперед скриню та письмовий стіл, щоб Грегор мав більше місця лазити [5, с.219]».

«Її саму голі стіни пригнічували: то чи не буде те саме й Грегорові? Адже він давно звик до меблів і в порожній кімнаті почуватиметься самотнім. І тоді Грегор збагнув, що втративши людську мову і ведучи таке самотнє життя в сім'ї, він за ці два місяці відбився й глузду: бо ж хіба він міг щиро забажати, щоб його кімнату спорожнили? [5, с.220]».

Врешті решт байдужість родини до героя дійшла апогею та в подальшому призвело до загибелі головного героя: «В сім'ї взяли собі за звичку потрібні речі заносити до Грегорової кімнати, а таких речей тепер було багато, бо батьки винайняли одну кімнату трьом пожилцям [5, с.228]». «Тепер сестра вже не розмірковувала, що б Грегорові найбільше посмакувало, а вранці і вдень, коли бігла на роботу, ногою швидко заштовхувала до його кімнати будь-яку їжу, а ввечері, байдуже, чи він ту їжу тільки покуштував, чи – таке траплялось найчастіше – навіть не торкався до неї, вимітала одним помахом мітли геть [5, с. 227]».

«Та, мабуть, якби він стояв там і тижнями, сестрі було б байдуже; вона бачила сміття не гірше від Грегора, але й не думала його замітати». «І справді, Грегорове тіло було пласке і висохле; власне, це аж тепер стало видно, бо воно не було вже підняте на лапках і лежало все на видноті» [5, с.235].

У цьому розумінні метаморфоза охоплює членів його родини: якщо Грегора вона калічить, то його батька, матір та сестру викриває, виявляючи за фасадом сімейної ідилії правду, корисливість, егоїзм, огиду до нещасного, готовність його зректися.

Для Грегора відчуження стало трагедією, що призвело його до смерті, але відчуження переживає не лише він – інші теж ступили на фатальний шлях. Так, Грета ще не усвідомлює, що вона так само самотня у цьому світі. Ніхто не розумів її захоплення музикою, окрім брата, що мріяв про її вступ до консерваторії, і навіть в образі комахи відчував прекрасне.

Символічно, що після смерті Грегора члени родини називаються вже не «батько», «мати», «сестра», а «пан», «пані», «дочка». Цим Кафка підкреслює розпад сімейних і духовних стосунків. Жажливіх перевтілень зазнав не тільки Грегор Замза, а й усе суспільство. Фізичне перетворення комівояжера є лакмусовим папером, завдяки якому проявляються метаморфози соціуму [3, с.28].

Символіка тваринності в аналізованих новелах постає як прояв:

– сходження на поверхню душі усвідомленої звірячої сутності, темної частини «Я». Жорстокий пес революції здатен переступити моральні норми, здійснивши вбивство близької людини у новелі «Я (Романтика)» М.Хвильового;

– поступового духовного падіння. Людина стає твариною, коли найгірші людські якості крок за кроком замінюють любов, доброту, співчуття та керують поведінкою. Подібні метаморфози відбуваються із батьками Грегора Замзи, ззовні тихі і милі, нездатні образити людину, перетворюються на монстрів.

Висновки... Отже, експресивність метаморфоз на рівні мікробразу, особливо переконливо виявляється в показі мотиву наскрізної тваринної сутності. Схожі переживання українського та австрійського письменників реалізувались у відповідні аналогії-символи в творчості. Символічно на типологічному рівні виявляється подібність тематики та ідейного навантаження, художніх засобів аналізованих новел. Вони використовують образ-символ тварини, зокрема комахи. Саме за допомогою образів-символів письменники зображували внутрішні метаморфози героїв, конфлікти, висвітлювали проблеми, пов'язані із вадами тогочасного суспільства. Франц Кафка і Микола Хвильовий порушують проблеми, що є актуальними і в сучасний період глобалізації: проблеми відчуження, втрати суспільством моральних цінностей, поступова деградація людства, втрати їх людської подоби, перетворення з високодуховної істоти в тварину.

Список використаних джерел і літератури

1. Агеева В. Автор і герой у структурі новели Миколи Хвильового / В. Агеева // Слово і час. – 1993. – № 12. – С. 6–9.
2. Моклиця М. Модернізм у творчості письменників ХХ ст. : навч. посіб. / М. Моклиця. – [у 2-х ч.]. – Луцьк : Вежа, 1999. – Ч. 1 : Українська література. – 153 с. ; Ч. 2 : Зарубіжна література. – 184 с.
3. Ніколенко О. Духовні «перевтілення» героїв Ф. Кафки / О. Ніколенко // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2000. – № 2. – С. 23–30.
4. Осмак О. О. Експресіонізм: проблема термінології і становлення проблематики / О. О. Осмак // Теоретичні проблеми художньої культури. – Переяслав-Хмельницький, 1995. – Вип. 1. – С. 13–19.
5. Кафка Ф. Твори: оповідання, романи, листи, щоденники / Франц Кафка. – К. : А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2012. – 592 с.
6. Хвильовий М. Я. (Романтика) / М. Хвильовий // Твори : у 2 т. – Т. 1: Поезія. Оповідання. Новели. Повісті. – К. : Дніпро, 1990. – С. 322–339.

Summary

Svitlana Piroshenko

Expression of Moral Metamorphosis in Novelistics of Franz Kafka and Mykola Khvyliovyi: Comparative Analysis

Determinative dominants of expressionistic conception of the world in literary dimension of the XX century have been studied, the attention has been concentrated on the closeness of impressionistic poetics and linguistic means of

artistic heritage of Ukrainian and Austrian writers. The attempt of productive many-sided comparative research has been offered from the point of view of artistic-style peculiarities of the novels of M. Khvyliovyi and F. Kafka.

The parallels and analogies between the works of the authors have been shown, own kinship of poetics and style of the novels through their expressionistic conception of the world has been offered. It has been determined that in the prose of both authors general principles of expressionistic poetics, exactly the community of the novels at general idea-topical, genetic and typological levels have been clearly embodied. The works of the authors are studied as a certain code of human relations, as a peculiar model of life.

Moral metamorphosis, embodied by the authors into the appropriate analogies-symbols in creative work, have been demonstrated by the actual examples. Symbolically at the typological level likeness of thematic and elevated loading, artistic means of the novels under analysis has been made apparent.

Key words: *comparative analysis, expressionistic conception of the world, moral metamorphoses, analogies-symbols, artistic-style reflections, passing motive.*

УДК 821.161.2-1/3.09 Шевченко Т.Г.:14 (049.3) (045)

НІНА ПОЛЯРУШ,
кандидат філологічних наук
(м.Вінниця)

Тарас Шевченко і літературно-критична думка 40-50 років XIX століття

Авторка статті намагається з'ясувати роль та значення Т.Шевченка і його літературно-критичних роздумів в літературному процесі 40-х-50-х років XIX століття. Зокрема, детально проаналізовано передмови до «Кобзаря» 1841 та 1847 років, щоденникові записи. Доведено, що Шевченко відіграв перманентну роль у розвитку літературної критики 40-50-х років XIX століття. З його іменем почався новий, вищий етап розвитку української літературної критики.

Ключові слова: *літературна критика, щоденник, листи, народність, реалізм.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... З погляду літературної критики 40-50 роки XIX століття прикметні насамперед початком і завершенням творчої діяльності Тараса Шевченка як «ферментуючого фактору критичної думки і переосмислення критеріїв оцінки художніх явищ» [1, с.72]. Ця думка є домінуючою у процесі дослідження означеної проблеми як старшого покоління дослідників – О.Білецького, М. Гудзія, Є.Кирилюка, П. Волинського, Є. Шаблювського, П.Федченка, – так і сучасних вчених: І. Дзюби, О.Забужко, В. Пахаренка, Р. Гром'яка та ін. Як відомо, Шевченко не був професійним критиком, він не є автором спеціальних студій літературно-критичного характеру, але з його іменем міцно пов'язано виникнення оригінальної самостійної естетичної системи, закладеної у художніх творах поета та у принагідних теоретичних виступах.

Формування цілей статті... Мета даної статті – визначити місце Тараса Шевченка у формуванні літературно-критичної думки 40-50-х років XIX століття.

Виклад основного матеріалу... Для реалізації поставленої мети з'ясуємо, якою була оцінка творчості поета його сучасниками Є. Гребінкою, Г. Квіткою-Основ'яненком, М. Максимовичем, М. Костомаровим та ін. Для з'ясування естетичних і літературно-критичних поглядів та критеріїв, якими послуговувався Шевченко у власній творчості і використовував їх при оцінці всіх мистецьких явищ, багато важать його художні твори, однак предметом нашого аналізу стануть літературно-критичні, публіцистичні та епістолярні матеріали, що мають більш безпосереднє відношення до поставленої проблеми. Це, насамперед, передмови до поеми «Гайдамаки», до «Кобзаря» 1847 р., рецензія «Бенефис г-жи Пиуновой» 1858 р. та щоденник, який вівся поетом з червня 1857 до липня 1858 року.

Усе, опубліковане на той час Т. Шевченком, читалося та обговорювалось освіченими людьми, поширювалося серед вузького кола друзів і приятелів. На слухну думку дослідника Р. Гром'яка, «вирішальний вплив на стан української літературно-критичної думки означеного періоду справили доля Т. Шевченка і його художня (опублікована і неопублікована, конфіскована царатом при арешті) спадщина» [1, с.73]. Уже в той час про Шевченка говорили як про геніального митця. «Кобзар» 1840 року, як скаже дещо пізніше І. Франко, «ся маленька книжечка відкрила немов новий світ поезії, вибухнула мов джерело чистої, холодної води, заясніла невідомою досі в